

LÄHTEET

KROHN, JULIUS 1872: Wiron kielioppi Suomalaisille. Helsinki.
RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Suomalaisen

Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 283. Helsinki.

VIRTARANTA, PERTTI 1986: Haljärven lyydiläismurteen muoto-oppia. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 190. Helsinki.

PERUSSANOJA VAI JOHDOKSIA?

Sirkka-Liisa Hahmo *Grundlexem oder Ableitung? Die Finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte.* Studia Fennica Linguistica 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1994. 440 s. ISBN 951-717-813-1.

TEOKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

Sirkka-Liisa Hahmon Groningenissa tarkastettu väitöskirja selvittelee suomen KÄMMEN- ja PÄHKINÄ-tyyppisten sanojen historiaa. Tutkimus asettaa kriittiseen valoon kaksi suomalais-ugrilaisen kielitieteen yleistä oletusta:

1) Suomalais-ugrilaisen kantakielen johtamaton perusvartalo oli kaksitavuinen ja vokaaliloppuinen. Tästä ovat poikkeuksena vain eräät 1-tavuiset vartalat. Kaikki muut sanatyypit ovat historiallisesti johdoksia.

2) Johtimet tyyppiä *CA*, *C(e)* ovat primaareja johtosuffikseja, joilla on juuret jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä. Periaatteessa kaikki tämänrakenteiset suffiksit ovat kantasuomea vanhempia ja palautuvat sgr. kantakieleen; kaikki kompleksiset johtimet taas ovat näiden kombinaatioita.

Näistä vakiintuneista ajatuskannoista seuraa, että KÄMMEN- ja PÄHKINÄ-tyyppien sanojakin on usein pidetty johdoksina. Monet tutkijat ovat katsoneet *n* : *ne-* ja *nA-*

johdinten olevan yhteistä perua.

Nominityyppien asema ei kuitenkaan ole itsestään selvä. Kantasanoja ei ole usein osoitettavissa, ja joukossa on monia sellaisia sanoja, jotka ovat loppuaan myöten lainaa. Siksi tulkinnoissa on ollut vanhastaan myös eroja: on esitetty, että *-nA* ja *-n* eivät kuuluisi yhteen, onpa oletettu ikivanhojen yks. nominatiiviltaan *n*-loppuisten kantasanojenkin olemassaoloa. Iäkkäiden nominaalisuffiksien semantiikkakin on ollut ongelmallinen: ei ole voitu osoittaa selvää yhteistä merkitystä, vaan on puhuttu »deminutiivisuudesta» yhteisenä tekijänä.

Sirkka-Liisa Hahmon tutkimuksen näkökulma on morfologinen ja etymologinen. Morfologiselta kannalta tarkasteltavana ovat sanatyypin morfologinen rakenne ja alkuperä sekä kysymys, ovatko tarkasteltavat nominit perussanoja vai johdoksia. Etymologiselta kannalta keskeisenä tavoitteena on yksittäisten sanojen alkuperän selvittäminen. Yksityisten sanojen tarkastelusta tekijä etenee koko morfologisen struktuurin analysointiin ja tarkastelee KÄMMEN- ja PÄHKINÄ-tyyppisiä nomineita useimmista aiemmista tutkimuksista poikkeavasti

erikseen pohtien samalla sitä, kuuluvatko johdostyyppit yhteen ja minkä ikäisiä ne ovat.

Näkökulma on yhtäältä fennistinen, koska jo perusaineiston rajaus lähtee suomen kielestä ja koska tutkimus sisältää paljon suomen ja sen lähimpien sukukielten aineiston tarkastelua. Toisaalta taas kirja koskettaa fennougristisen vartalonmuodostusopin peruskysymyksiä. Tässä esitellyssä tarkastelen Hahmon tutkimusta fennistin näkökulmasta. Omaan tarkasteluuni vaikuttaa vielä se, että olen itse laatimassa väitöskirjaa suomen murteiden *l : le* (esim. *askel*), *r : re* (esim. *askar*), *n : ne* (esim. *kämnen*) -nominien taivutusmorfologiasta.

AINEISTO JA RAKENNE

Tutkimuksen ainespohja painottuu suomeen. Aineistona ovat Nykysuomen sanakirjaan (NS) tai Suomen kielen etymologiseen sanakirjaan (SKES) sisältyvät *n : ne* -nomininit ja ei-verbaaliset 3- tai useampitaivuiset *nA*-nomininit. Näillä kriteerein KÄMMEN-tyyppisiä sanoja on kertynyt 34, PÄHKINÄ-tyyppisiä 219. Tekijä on käynyt läpi näin rajatun suomen sana-aineiston myös Suomen murteiden sana-arkistosta (SMSA) ja keskeisistä suomen kielen vanhoista sanakirjoista. Muista itämerensuomalaisista kielistä aineistoksi ovat riittäneet näiden kielten sanakirjat, ja etäisempien sukukielten aineisto on koottu etymologisista sanakirjoista.

Millainen ratkaisu on perusaineiston rajaaminen suomen kahden sanakirjan perusteella? *n : ne* -nominien osalta on mahdollista verrata Sirkka-Liisa Hahmon aineistoa omaani. Hahmon väitöskirjassa käsiteltäviä *n : ne* -nomineja on 34. Tästä aineistosta puuttuvia vain murteissa esiintyviä on oman aineistoni mukaan hiukan enemmän, runsaat 40; näistä *n*. puolet on suppealevikkisiä. Siten Hahmon otosta voi-

nee pitää riittävänä; toisaalta kun murreasanaston juuret eivät ole tiedossa, ei voi tietää, muuttaisiko murreasanaston mukaanotto sitä yleiskuvaa, joka nyt KÄMMEN-tyyppisistä nomineista syntyy.

Väitöskirja käsittää viisi päälukua (0–4), joista laajimmat ovat KÄMMEN-tyyppisiä nomineja käsittelevä toinen (99 s.) ja PÄHKINÄ-tyypin nomineja käsittelevä kolmas luku (242 s.). Nämä aineistoluvut jakautuvat sana-artikkeleiksi, jotka on ryhmitelty etymologisten kerrostumien mukaan. Pääjakona on jako kantasuomea vanhempiin, kantasuomalaisiin ja kantasuomea nuorempiin sanoihin; kukin ryhmä on jaettu edelleen eri ikä- ja lainakerrostumien mukaisesti. Ryhmien sisällä sana-artikkelit ovat aakkosjärjestyksessä sanan suomalaisasun mukaan. Muita suppeamman käsitteilyn saavat suomen 34 *nA*-loppuista vierassanaa. Niiden etymologia on enimmäkseen läpinäkyvä, mutta yleensä ei ole selvää, ovatko ne tulleet kieleen suoraan vai välittäjäkielten kautta.

Väitöskirjan rakenne on johdonmukainen, mutta aineistoluvut ovat raskaita. Ne olisi voinut jakaa, jolloin sana-artikkelien sijoittaminen omiksi numeroiduiksi luvuihin olisi ollut mahdollista ilman että lukurakenne olisi tullut liian monitasoiseksi; tämä olisi hyödyttänyt käyttäjää. Sana-artikkelit eivät näet ole aakkosjärjestyksessä, ja nyt niiden sijaintipaikka ei käy ilmi suoraan sen paremmin sisällysluettelosta kuin muuten erinomaisesta sanahakemistostaan. Teosta kuitenkin tultaneen käyttämään leksikologisena hakuteoksena.

SUOMEN MURREAINEISTON JA SEN ESITTÄMISEN ERITYISONGELMIA

Murreaineistoon ja sen esitystapaan liittyy muutamia yleisiä kysymyksiä, jotka on syytä tässä mainita, vaikka teos ei olekaan ensi

▷

sijassa dialektologinen tutkimus.

Keskeisenä lähteenä oleva Suomen murteiden sana-arkisto (SMSA) on varsin sekakoosteinen. Hahmo ei pohdi tämän aineiston luotettavuutta eikä näy ainakaan kaikissa kohdin harjoittaneen lähdekritiikkiä: esim. *terhen*-lekseemin käsittelyssä (s. 82) tekijä mainitsee, että *terhen*-asu on kirjattu kaikkiaan neljästä pitäjästä; Ruoppila taas (1967: 170–171) on pitänyt näistä *terhen*-tiedoista luotettavana vain yhtä. Se, ettei tekijä ole murre-esimerkeissä maininnut kerääjää eikä keruuvuotta, heikentää lukijan mahdollisuuksia omaan lähdekritiikkiin.

Murre-esimerkkien merkinnässä on kirjavuutta ja epäjohdonmukaisuutta: Esimerkit ovat joskus kursivoituja, joskus eivät. Joskus on käytetty lainausmerkkejä, joskus ei. Joskus on käytetty tarkkeita, joskus ei. Lukijaa harhaanjohtavia ovat tapaukset, joissa kursivoituna määrämurteeseen paikannettuna kielenaineksena on tekstiä, joka onkin osin tai kokonaan lippuun sisällyttänyt yleiskielistä selitettä. Näin on laita Kiihtelysvaaran murteen esimerkissä s. 98 (s.v. *hiven*) ja Padasjoen murteen esimerkissä s. 103 (s.v. *häiven*).

Murrelevikin kuvauksessa tekijä on käyttänyt enimmäkseen samaa aluelyhenteiden koodistoa kuin Suomen murteiden sanakirja; joskus hän on luonnehtinut levikkiä myös murrealueiden avulla, ja joskus on käytetty molempia yhdessä. Onkin todennäköistä, että SMS:n aluelyhenteiden käyttö murrelevikkien luonnehdintaan tulee kirjan ilmestymisen edetessä dialektologiasamme yleistymään. SMS:n lyhenteet eivät kuitenkaan viittaa murteisiin eivätkä murrealueisiin vaan maantieteellisiin alueisiin, jotka eivät ole kaikilta osin samoja kuin murrealueet. Jotkin aluelyhenteet ovat kielimaantieteelliseltä kannalta jopa harhaanjohtavia: SMS:n KAR-alkuiset lyhenteet eivät suinkaan viittaa karjalan kieleen vaan

niihin historiallisen Karjalan alueisiin, joissa on puhuttu suomen kieltä: kaakkoismurteita ja eräitä savolaismurteita. Suomen dialektologian harrastaja joutuu siis pitämään mielessään ja suhteuttamaan toisiinsa kahden levikinkuvaustapaa: toisaalta kahdeksaa päämurretta ja niiden alamurteita, toisaalta SMS:n maantieteellistä aluejakoa. Kielen tutkimuksen kannalta luontevammalta tuntuisi ainakin selvästi murremaantieteeseen painottuvassa työssä sellainen jako, joka perustuu kielensisäisiin tekijöihin. Tutkimukseen, jonka näkökulma on — kuten Hahmonkin kirjassa — leksikologinen, alueiden käyttö sopii paremmin, koska sanojen levikit eivät välttämättä noudata totuttuja murrerajoja.

Eräät typografiset ratkaisut olisivat parantaneet luettavuutta. Eri tason kielekset olisi hyvä erottaa toisistaan typografisin keinoin. Nyt kursivoitujen sanamuodot voivat kirjassa esiintyä kolmessa tehtävässä: konkreettisten saneiden ilmaisimina, lekseemin symboleina taikka joissain tapauksessa myös vartalo- tai taivutustyyppien symboleina. Käytännössä helpoiten pysyvät toisistaan erossa lekseemit ja konkreettiset saneet, mutta ongelmallisempaa voi olla taivutussuhteiden tai vartalotyyppejen erottaminen, kun erontekoa ei itse teoksessa ole tehty. Havainnollistan tätä parilla esimerkillä.

Paimen-sanan käsittelyssä (s. 88) tekijä mainitsee hakasulkeissa suomen variantit *paimena* ja *paimene*. Konkreettista yksikön nominatiivia **paimene* ei aineistojeni mukaan ole suomen kielestä kirjattu, vaan kyse on — kuten tekijäkin samassa huomauttaa — siitä, että aineistoa on obliivisijaisista muodoista, jotka periaatteessa edellyttäisivät esiintymätöntä yksikön nominatiivia **paimene*. Kyse siis ei ole konkreettisesta yksikön nominatiivista vaan taivutussuhteen symbolista.

Haiven-sanan murrevarianttien esitte-

lyssä (s. 91) on asu *haivene* (gen. *haiveneen*) Honkilahdelta, Lapinjärveltä ja Elimäeltä. Näistä kolmesta pitäjästä tällainen nominatiivi on suomen murteiden arkistoa-aineistoissa kirjattuna kuitenkin vain Elimäeltä, jossa sen asuna on *haipeneh*; Honkilahden ja Lapinjärven murteesta on kirjattu vain HAIVENE-taivutuksen obliikvisijaisia muotoja, joiden esiintyminen onkin paljon odotuksenmukaisempaa kuin yks. nominatiivin *haivene*. — HAIVENE-taivutustyyppiin kuuluvia *haiven*-lekseimin asuja on muuten oman aineistoni perusteella suomen murteiden arkistoihin kirjattu enemmänkin kuin Hahmo mainitsee: SMSA:n aineistossa Nou (yks. nominatiivi *haevene*, myös Suomen murteiden sanakirjassa) Nak, MA:n aineistossa Asko Kärs Lau¹.

SANA-ARTIKKELIT

Teoksen pääpaino on sana-artikkeleissa, joista kukin muodostaa oman etymologisen pienoistutkielmansa. Rakenteeltaan sana-artikkelit jakautuvat kolmia.

Alussa on suomen edustus: merkitys (yleiskielessä ja murteissa), variantit yleiskielessä, murteessa ja vanhoissa sanakirjoissa. Sana-artikkelin toisena osiona on muiden ims. kielten edustus. Tähän sisältyvät sanan vastineet eri ims. kielissä, oletettu ksm. asu ja mahdollinen merkitys. Mukana on myös taulukko niistä vartalotyypeistä, joita sanasta on eri kielistä kirjattu (-nA, -n : -ne-, -neC : -neCe-, -n : -me-, muut). Sana-artikkelien systemaattisuuden takaamiseksi tällainen ims. levikkiä kuvaava taulukko on mukana redundantisti silloinkin, kun vastineita ei ainoassakaan sukukielessä ole. Kolmantena osiona on

mahdollisten etävastineiden sekä sanan alkuperän läpikäynti.

Tekijä on ryhmitellyt sana-artikkelit jäännöksettömästi eri kerrostumiin. Työssä ei siis ole erillisiä alkuperältään epäselvien tai kiistanalaisten lekseemien lukuja. *Aivina* on balttilaisten lainojen ryhmässä, vaikka Hahmo epäileeekin tätä etymologiaa. Vanhastaan germaanisena lainana pidetty *hamina* 1 'veneen lähinnä kokkaa oleva hanka', jota tekijä varovaisesti pitää Lönnrotin tapaan deverbaalina eikä välttämättä germaanisperäisenä, on silti germaanisten lainojen ryhmässä. Tekstistä ei myöskään käy aivan selvästi ilmi, pitääkö tekijä *perhana*-sanaa germaanisena lainana vai jättääkö hän sen alkuperän avoimeksi (s. 186–190); sana on kuitenkin sijoitettu germaanisten lainasanojen joukkoon. Myös tekijän oma etymologia on voinut ratkaista lekseimin sijoituksen: tähän asti tutkimattomalla *maruna*-sanalla (s. 242–243) voisi olla venäläinen originaali, mutta levikki vastustaa tätä oletusta. Hahmo on silti sijoittanut sanan nuorempien venäläisten lainojen ryhmään. Muita tekijän itsensä etymologioimia sanoja ovat mm. *haiven*, *haven*, *heven*, *hiven*, *häiven*, *ruumen*, *sikuna* ja *älvänä*.

Vaikka traditionaalisen katsantokannan mukaan molemmat tarkasteltavat sanatyypit ovat rakenteensa puolesta johdoksia, sana-artikkeleista ei paljastu kovin paljon johtosuhteita. *Taimen* on kuitenkin ehkä *taimi*-sanan johdos, ja *sarvena* on katsottu johdokseksi *sarvi*-sanasta². Mahdollisesti myös *haapana* on *haapa*-sanan johdos. — Oman ryhmänsä muodostavat affektiivis-deskriptiiviset nA-sanat, joiden joukossa on runsaasti johdoksia (esim. *lattana*, *lätänä*).

¹ Muoto-opin arkistoa Hahmo ei mainitse käyttäneensä; kuitenkin hän mainitsee *haivene*-tyyppisen asun Honkilahdelta, ja oman aineistoni mukaan tällainen asu sisältyy ainoastaan Muoto-opin arkiston kokoelmiin.

² Tähän liittyy kysymys *sarven*-sanan synnystä: tekijä kuittaa sen vain toteamalla, että kyse on analogiamuodosta (s. 134).

TUTKIMUKSEN TULOKSET JA NIIDEN TULKINTA

KÄMMEN-tyypin aineisto käsittää siis 34 *n* : *ne* -nominia: niistä 10 on varhaiskantasuomea vanhempia, kolme itämerensuomalais-lappalaisia, 17 (myöhäis)kantasuomalaisia ja vain neljä myöhempiä.

Ne KÄMMEN-tyypin sanat, joilla on etäsukukielten vastineita (esim. *ien*, *tyven*), ovat enimmäkseen sellaisia, joiden nasaalillinenkin muoto on vanha. Vanhan oletuksen mukaan sanat ovat siis johdoksia ja johdin alkuaan vokaaliloppuinen. Kuten Sirkka-Liisa Hahmo toteaa, kantasanoja ei ole osoitettavissa, eikä mikään myöskään puhusen puolesta, että sanojen yks. nominatiivi olisi ollut vokaaliloppuinen. Hahmon päätelmänä on, että ehkä jo suomalais-ugrilaisessa kantakielessä on ollut 2-tavuisia *n*-loppuisia perussanoja, kuten on aiemmin esittänyt Bussenius. Näin varhainen ajoitus on kyllä epävarma, mutta kantasuomalaisena aikana yksikön nominatiiviltaan *n*-loppuinen perussanatyyppi on Hahmon mukaan varmasti ollut olemassa. — Nuoremmissa ryhmän sanoissa ei niissäkään ole yksiselitteisiä johdoksia, mahdollisia kyllä (*taimen*).

Tässä sinänsä hyvin perustellussa oletuksessa huomio kiintyy siihen, että tekijä puhuu 2-tavuisista konsonantivartaloisista perusvartaloista. Fennistiikassa on kaksivartaloisten sanojen vartalotyyppi yleensä nimetty vokaalivartaloiden eikä konsonantivartaloiden pohjalta: siten esim. sanaa *saari* ei ole pidetty yksitavuisena vaan 2-tavuisena. KÄMMEN-tyyppisten sanojen yks. vokaalivartalo taas on kolmitavuinen, joten sanatyyppin nimittäminen 2-tavuiseksi tuntuu yllättävältä.

KÄMMEN-tyyppiin kuuluvista lainasanoista joissakin *n* on peräisin jo lainantajakielestä (*paimen*, *siemen*, *?tuumen*). Toisista (*haven*, *heven*, *ruumen*) ei voi osoit-

taa *n*:llisiä originaaleja, mutta ne eivät ole myöskään johdoksia. On siis ajateltava, että ne olisivat olleet lainautumisestaan asti *n* : *ne* -taivutukseen mukautuneita; kyse olisi eräänlaisesta mallisanajohdosta.

Semanttiselta kannalta ryhmän vanhimmissa sanoilla ei ole selviä merkitysryhmiä (poikkeuksena ruumiinosien nimitykset *ien*, *jäsen*, *kämmen*). Oletetusta deminutiivisesta merkityksestä ei ole jälkeä. Kantasuomalaisessa kerrostumassa on semanttista motivaatiota jo havaittavissa. Merkitysryhmää 'hius, höyhen' ovat *haiven*, *haven*, *heven*, joiden taustalla voisi ehkä olla vanhempi *höyhen*; samaan merkitysryhmään kuuluvat suppealevikkisemmät *tuumen* 2 ja *liemen*. Merkitysryhmään 'pieni hiukkanen' kuuluvat *hiven*, *kyven*, *ruumen*, *siemen*; näistä kantasuomea vanhempi on ilmeisesti *kyven*, kantasuomalaisia *hiven* ja *ruumen*. Tässä on huomattava myös laina *siemen*. Suomen erikoiskehityksen aikana tähän merkitysryhmään ovat analogian kautta tulleet myös *muren* ja *säen*. Kantasuomessa jo olleen *ahven*-kalannimen lisäksi ryhmään on myöhemmin tullut toinenkin, *taimen*.

PÄHKINÄ-tyypin sanoja on selvästi enemmän kuin KÄMMEN-tyypin: 219. Levikin perusteella niistä vain 10 on varhaiskantasuomea vanhempia, mutta *nA*-aines on tuskin varhaiskantasuomea vanhempi. Yksi sana on itämerensuomalais-lappalainen, ja lisäksi on 23 sellaista sanaa, joiden juuret mahdollisesti ulottuvat kantasuomeen; näistä 13 on lainasanoja ja 10 etymologiattomia. Muut ovat kantasuomalaisen ajan jälkeen suomeen ja monissa lainatapauksissa myös muihin sukukieliin tulleet.

Enimmät tyyppin sanat ovat siis kantasuomea nuorempia, eivät kuitenkaan välttämättä vain suomessa esiintyviä. Nuoremmat *nA*-sanat ovat suurelta osin lainoja, joko erikseen eri ims. kieliin lainattuja taikka itämerensuomen sisäisiä lainoja, ja useim-

miten myös sanojen $n(A)$ -aines on lainaa. Muutamissa suomen tapauksissa nA on ilmeinen johdin. Omaperäisiä kantasuomea nuorempia lekseemejä on 23. Niistä kahdeksan on kirjattu sekä suomesta että karjalasta, 15 vain suomesta; vain 3:lla on nA :llinen vastine karjalassa. Vain suomeen kuuluvat 15 sanaa ovat enimmäkseen affektiivis-ekspressiivisiä. Monilla niistä on 2-tavuisia samanmerkityksisiä variantteja (esim. *hömppänä* ~ *hömppä*).

Hahmon mukaan ei siis ole yhtään selkeää tapausta, jossa nA -aines olisi kantasuomea vanhempi. Juuriltaan vanhemmissa sanoissa vartalo on vanhastaan ollut aina 2-tavuisia. Näissä tapauksissa nA on kantasuomessa lisätty johdin, jolla ei yleensä ole semanttista motivaatiota; se on modifioiva elementti, jolla ei ole selvää merkitystä muuttavaa tehtävää (poikkeuksena tosin *haapana* ja *sarvena*, jos ne ovat vanhoja johdoksia).

Omana ryhmänään ovat affektiivis-ekspressiiviset johdokset. (A) nA -suffiksilla on muodostettu affektiivis-deskriptiivisiä sanoja. Näissä tapauksissa on myös erityyppistä vartalonsisäistä äännevaihtelua: 1) etu- ~ takavokaalisuus (*lattana* ~ *lättänä*), 2) keston vaihteluita (*käppänä* ~ *kääppänä*), 3) 1. tavun vokaalin vaihtelua (*papana* ~ *pepana* ~ *pipana*), 4) konsonanttien vaihtelua (sanansisäistä: *kuikkana* ~ *kuippana*, sananalkuista: *kuippana* ~ *ruippana*, *pipana* ~ *ipana*, *ruutana* ~ *kruutana*).

Sanaluokaltaan PÄHKINÄ-tyypin sanat ovat ensi sijassa substantiiveja. Puhtaita adjektiiveja on vain kaksi. Kantasuomeen ulottuvassa kerrostumassa ei ole selviä semanttisia ryhmiä, mutta nuorempia (levikiltään suomalais-karjalaisia) affektisanoja yhdistää se, että ne ovat merkitykseltään usein negatiivisia. Lisäksi ryhmään kuuluu kasvinnimiä.

Äännerakenteeltaan PÄHKINÄ-tyypin sanat ovat yleensä 3-tavuisia, Vna -loppui-

sia. Ryhmän vanhimmissa sanoissa n :ää edeltävä vokaali on yleensä $*i$ tai $*A$, joissain tapauksissa $*e$ tai $*u$. Nuoremmat ekspressiivisanat ovat yleensä AnA -loppuisia. Nuoremmassa lainasanoissa n :ää edeltää yleensä i , A tai U ; o ja e ovat harvinaisempia. Nuorissa lainoissa on joitakin, joissa n :n edellä on pitkä i tai u , vierassanoissa myös o . Myöhäisissä venäläisissä lainoissa n :n edellä tulee kyseeseen myös diftongi. Affektisanoissa tavallinen loppu on $ppAnA$, joka voitaisiin katsoa jo uudeksi johtimeksikin.

PÄHKINÄ-tyyppiin kuuluvat johdokset jakautuvat siis kahteen ikäryhmään: Taustaltaan kantasuomalaisissa kantasana on vanha sana, eikä johdin useinkaan aiheuta merkityksen muutoksia. Suomalais(-karjalais)et affektisanat taas ovat johdoksina nuoria, vaikka kantasana voikin olla vanha.

Molempiin ryhmiin liittyy ongelmia: Mistä nA -aines on tullut kantasuomeen? Kuuluuko se yhteen n : ne -aineksen kanssa, niin kuin on oletettu? Entä deverbaliin nA -johdoksen? Tekijän kanta on tässä selvä: nA ja n : ne eivät kuulu yhteen. Semanttisista syistä ei ole todennäköistä sekään, että tässä tarkasteltu nA ja deverbaliin nA kuuluisivat yhteen. Hahmo pitää todennäköisenä, että nA :n alkuperä on jossakin naapurikielessä. Useimmat tyyppiin kuuluvat sanathan ovat loppuaan myöten lainaa. Jotkin ovat taustaltaan jo balttilaisia, ja erityisesti ryhmään kuuluu kantagermaanisista lainoja. Kyse on siis kansoista, joiden kanssa kieltemme puhujilla on ollut pitkäkestoinen kontakti, ja balttilaiselta tai germaaniselta taholta on aihetta etsiä myös nA -johdoksen juuria. Lainaoriginaaliksi sopivia johtimia ovat balttilainen *ina*-deminutiivijohdin ja monitehtäväinen germaaninen *na*-johdin, jolla muodostettiin nomineja joko ilman sidevokaalia tai sen avulla: sidevokaalina oli a , i tai ehkä u . Samat vokaalit toistuvat

nA-aineksen edellä kantasuomen omaperäisissä *nA*-sanoissa.

Kuvatunlainen kehitys on suffiksin lainastapana yleinen: lainataan sanoja, joihin tietty suffiksi sisältyy, ja sitten tällä suffiksilla johdetaan omia sanoja. Selitystä tukee *n*:ää edeltävän vokaaliston luonne. Tosin joskus esiintyy myös *e*, mutta se on ehkä KÄMMEN-tyypin vaikutusta. Kyseessä on ollut muotisuffiksi, jota tapaa muunkin tyyppin lainasanoista: jos lähtökielen sana on ollut *in-*, *an-*, *un-*loppuinen, niin meillä tuloksena on ollut *nA*-sana. — Lainasuffiksit suomalais-ugrilaisissa kielissä eivät ole tuntemattomia. Suomessa sellaisia ovat mm. *liini*, *ska*, *is*, *niekka*, virossa taas esim. *lik*.

Toinen kysymys liittyy affektiivis-ekspressiiviseen (*A*)*nA*-ainekseen, joka on levikiltään suomalais-karjalainen. Onko se sama kuin kantasuomen suffiksi, jolloin suffiksi olisi produktiivistunut uudestaan? Tähän ei Hahmon mukaan voi antaa selvää vastausta. Tämänrakenteisia lainasanoja on tullut kieleen koko ajan (*tolvana* ym.), ja niiden joukossa on ollut sanoja, jotka niin rakenteeltaan kuin semantiikaltaan sopivat tukemaan affektiivis-ekspressiivisten johdinten syntyä. Ehkä tässä on vaikuttanut myös yhä produktiivinen ekspressiivinen verbinjohdin *nA*.

Vaikka *nA* siis täyttää primaariset suomalais-ugrilaisen johtimen edellytykset, se ei ole niin vanha, vaan kantasuomalaisena aikana lainattu joko balttilaiselta tai todennäköisesti germaaniselta taholta. Tuolloin sen produktiivisuus lienee kestänyt vain melko vähän aikaa. Myöhemmin produktiivinen affektiivis-ekspressiivinen denominaalinen johdin *nA* voi olla samaa alkuperää. Johdin olisi herännyt henkiin pitkän epäproduktiivisen kauden jälkeen ehkä lainasanojen vaikutuksesta. — Affektiivinen *nA* voi olla myös eri suffiksi, jonka syntyyn ovat vaikuttaneet lainasanat ja ekspressiivinen deverbaalinen johdin *nA*.

Sirkka-Liisa Hahmo on pyrkinyt tutkimuksessaan vapautumaan vakiintuneista kannoista ja tarkastellut sanahistorian yhtä osa-aluetta, kahta sanatyyppiä, kokonaisuutena.

Tästä lähtökohdastaan Hahmo on päätenyt siihen, että ainoallakaan KÄMMEN-tyypin sanalla ei ole osoitettavaa kantasanaa; ne ovat siis perussanoja. PÄHKINÄ-tyypin tapauksessa taas Hahmo on pyrkinyt osoittamaan, että johdin voi olla vierasta alkuperää. Kun itämerensuomessa on ollut vierasta vaikutusta fonologian, sanaston ja syntaksin alalla, on sitä luontevaa olettaa myös johto-oppiin.

Se taas, että KÄMMEN- ja PÄHKINÄ-tyyppiset nominit katsottiin johdoksiksi, vieläpä saman tyyppin varianteiksi, ei perustunut vartalotyyppin analyysiin vaan yleisesti vallinneisiin käsityksiin, joiden mukaan miltei kaikki muut kuin kaksitavuiset vokaaliloppuiset vartalot olisivat johdoksia ja tietynrakenteiset johtimet juuriltaan suomalais-ugrilaisia.

Edelleen oletettiin, että samanasuiset deverbaaliset ja denominaaliset suffiksit olisivat yhteistä alkuperää. Näiden suffiksien funktio olisi kantakielessä ollut neutraali, ja funktiot olisivat eriytyneet vasta kielten erilliskehityksen aikana. Hahmo yhtyy Johanna Laakson esittämään kritiikkiin, jonka mukaan ei ole realistinen sellainen kantakielen rekonstruktio, joka operoi suurella määrällä indifferenttejä johtosuffikseja.

KOKONAISARVIOINTIA

Sirkka-Liisa Hahmon väitöskirjan ansio on sen systemaattisuus ja selkeys. Sanatyyppien järjestelmällinen synkronis-diakroninen tarkastelu on mahdollistanut uudenlaisen synteessin. Sanahistoria on vanhastaan keskittynyt yksityisiin sanoihin, eikä aakosellisesti järjestetty etymologinen sana-

kirja ole tarjonnut mahdollisuutta määräytyypin systemaattiseen tarkasteluun.

Ulkoasultaan teos on miellyttävä. Typografian alalta on kuitenkin syytä huomauttaa sellaisista epäonnistuneista sivujaoista, joissa uusi luku alkaa aivan sivun alaosasta (esim. s. 247, 314). Sivulla 122 tekijä mainitsee, että sanoissa *muren* ja *jäsen n* on analoginen: *jäsen*-sanana tilalla pitäisi kuitenkin olla *säen*. Harmillinen virhe on »Öikekeelsussõnaraamat» (s. 26). Suomen kielen perussanakirjasta tekijä on käyttänyt lyhennettä SKPS; parempi lyhenne olisi PS.

Tutkimuksessa on ollut käsiteltävänä suppea sanaryhmä, mutta lopuksi Sirkka-Liisa Hahmo lausuu tärkeän toiveen: olisi syytä samaan tapaan tutkia myös sanatyyppejä: *r* : *re* ~ *rA* (*askar* ~ *sakara*) ja *l* : *le* ~ *lA* (*nivel* ~ *käpälä*). Niitä on yleensä käsitelty *n* : *ne*- ja *nA*->johdosten» yhteydessä ja oletettu, että ryhmissä vallitsisi samanlainen konsonantti- ja vokaalivartalon suhde. Tämänkin käsityksen on Hahmon tutkimus asettanut uuteen valoon.

Sanahistoria on ala, jota niin fennistiekassa kuin fennougristiikassakin on paljon harrastettu. Sirkka-Liisa Hahmon väitöskirja kuitenkin osoittaa, miten paljon vielä

tuntematonta taikka puutteellisesti tai yksioikoisesti selitettyä tietämme traditionaalisilla keskusalueillakin yhä on. Keskusteluun kielitieteen eri alojen innovatiivisuudesta Hahmon väitöskirja voisi tuoda uuden näkökulman. Innovatiivista ei ole yksin sellainen tutkimus, joka ensi kertaa testaa uusia teorioita tai analysoi ennen tarkastelemattomia aineistoja. Mahdollisuuden toisentyypiseen innovatiivisuuteen tarjoaa uuden kriittisen synteessin luominen aieman tutkimuksen pohjalta. Juuri tällaista innovatiivisuutta edustaa Sirkka-Liisa Hahmon väitöskirja. ■

HEIKKI HURTTA

Tampereen yliopisto, Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, PL 607, 33101 Tampere

Sähköposti: *skhehu@uta.fi*

LÄHDE

RUOPPILA, VEIKKO 1967: Kalevala ja kansankieli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 284. SKS, Helsinki.

MÄÄRÄISYYTTÄ KOHTI

Maria Vilkuna *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Suomi 163. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992. 202 s. ISBN 951-717-720-8.

Maria Vilkunan määräisyyttä ja referenssiä pohtivan teoksen pohjana on tekijän yli kymmenen vuotta sitten valmistunut liseniaatintyö. Teos sekä esittelee teemaan liittyviä lingvistisiä ja filosofisia teorioita — on siis yleinen — että soveltaa

näiden antia suomen syntaksiin — on myös fennistinen. Sen julkaiseminen voidaankin nähdä puheenvuorona paljon keskusteltuun kysymykseen spesiekseen kytkeytyvien merkityspiirteiden vaikutuksesta subjektin ja objektin sijanvaihteluun. Työn tavoitteet

▷